

DOĞU LYKAONIA'DAN YENİ HRİSTİYANLIK DÖNEMİ YAZITLARI

NEW CHRISTIAN INSCRIPTIONS FROM EASTERN LYCAONIA

MEHMET ALKAN* İLKER İŞİK**

Öz: Bu çalışmada Lykaonia Bölgesi'nin doğu kesiminde bulunan Hristiyanlık evresine ait yazıtlar ele alınmaktadır. Bu yazıtların üçü Yağlıbayat Mahallesi'nin bulunduğu Savatra antik kentine aittir. Diğer yazıtlar ise; Perta antik kentine yakın olan İpekler Mahallesi'nde ve Altnekin ilçesinin güneyinde bulunan Zulmanda Hanı yakınlarındaki yerleşim yerinde bulunmuştur. Savatra'da bulunan 1 Nr.lı yazıt Anatolios isimli bir kişinin mezar taşıdır. Yazıtın üzeri bir histogram ile tamamlanmaktadır. 2 Nr.lı yazıt dikdörtgen blok şeklindedir ve Tanrı'nın ezeli ve ebedi yönünü ifade eden Hellence'deki *alpha* ve *omega* harfleri yer almaktadır. 3 Nr.lı yazıt ise Yağlıbayat mezarlığında bulunmuştur ve kırık durumdadır. Okunabilen kısmında ise bir episkopostan bahsedilmektedir. 4 Nr.lı yazıtta azizlik mertebesine yükselen Polyuktos isimli bir rahibin inanç tahlilini ortaya koymaktadır. Son yazıt ise Zulmanda Han'ın yakınındaki bir çiftlikte bulunmuştur. Bu yazıtta Patricius isimli bir hatibin buradaki kiliseyi kutsamasından söz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Lycaonia • Bozdağ • Yazıt • Hristiyanlık • Savatra

Abstract: In this study, inscriptions belonging to the transition period to Christianity in the eastern part of the Lycaonia Region are discussed. Three of these inscriptions belong to the ancient city of Savatra, where the Yağlıbayat District is located. In addition other inscriptions were found in the İpekler District, close to the ancient city of Perta, and in the settlement near the Zulmanda Khan in the south of Altnekin district. Inscription Nr. 1 in Savatra is the tombstone of a person named Anatolios. The inscription is complemented by a histogram. The inscription Nr. 2 is in the form of a rectangular block and includes alpha and omega letters in Greek, which means the eternal aspect of God. Inscription Nr. 3 was found in the Yağlıbayat cemetery and is broken. In the readable part, a bishop is mentioned. The inscription Nr. 4 reveals the belief analysis of a priest named Polyuktos, who rose to the degree of sainthood. The last inscription was found on a farm near Zulmanda Han. In this inscription we mention a preacher named Patricius blessing the church here.

Keywords: Lycaonia • Bozdağ • Inscription • Christianity • Savatra

Giriş

2017 yılında başlayan Bozdağ Milli Parkı ve çevresindeki arkeolojik yüzey araştırması ile beraber prehistorik evrelerden Türk Dönemi'ne kadar uzun soluklu bir yerleşim süreci ile karşılaşmaktayız (Fig. 1). Çalışmalar sırasında Doğu Roma Dönemi mimari unsurlarına, kiliselere ve yazıtlara da rastlanılmıştır. Bu dönemin dinsel doktrinlerini yansıtan çalışmalar 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kısmen yapılmış ve bazı yazıtların çevirileri sayesinde kristolojik bakış üzerine bilgiler elde edilmiştir¹.

* Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Karaman.
0000-0003-4315-2058 | mehmetalkan@kmu.edu.tr

** Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, Konya.
0000-0003-4510-6100 | ilkerarkeo26@gmail.com; ilkerarkeo@selcuk.edu.tr

¹ MAMA XI. 349; XI. 310 (Yağlıbayat); XI. 342 (Koçaş); XI. 356-357 (Giymir); McLean 2002, 72-73 (Kana).

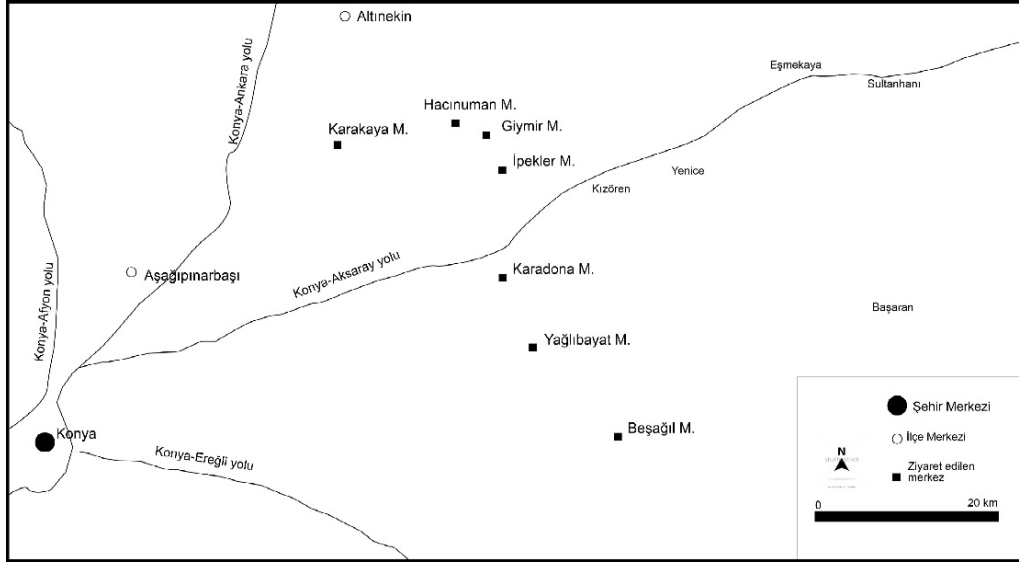

Fig. 1. Doğu Lykaonia Bölgesi'ndeki Yerleşim Alanları

İlk olarak Zulmanda Han'ı yakınlarındaki bir çiftlik evinde bulunan yazıt, hanın bulunduğu yolun karşısındaki yerleşim yerinde tespit edilmiştir. Söz konusu yerleşim, Kültür ve Turizm Bakanlığı Konya Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 19.04.2004 tarihinde tescil edilmiştir. Bölge ve çevresinde yapılan çalışmalarda MÖ I. binyıla kadar giden seramik örnekler görülmüştür. Bu yazıt, çiftlik sahibi tarafından yazıtı koruma amaçlı olarak yerleşim alanından taşınarak çiftlikte bulunan duvara yerleştirilmiştir.

Zulmanda Hanı, Konya'nın Altınekin ilçesine bağlı Koçyaka Mahallesi'nin yaklaşık 8 km. güneyindeki stabilize yolun hemen yanında bulunmaktadır. Antikçağ'daki ismi hakkında net bir bilgi yoktur. Zembruta ismi üzerinde durulsa da bunu destekleyecek herhangi bir kanıt bulunmamaktadır². Zulmanda Hanı hakkında mevcut olan tek bilgi Karamanoğulları Beyliği içerisinde saygın bir yeri olan Turgutoğulları sülalesinden Yusuf Şah Bey'in kızı Sultan Hatun'un miladi 1446 tarihli vakfiyesindeki Su-ul-manda isimli yapının vâkıfa ait olarak kayıtlarda bulunmasıdır³. En erken MS 13. yüzyıl⁴ ile MS 15. yüzyılın ilk yarısı arasında⁵ inşa edildiği düşünülen yapı dört cephesi itibarıyla Roma-Doğu Roma Dönemi devşirme malzemeler kullanılarak yapılmıştır.

Hanın bulunduğu yolun hemen karşısındaki alan sit alanı olmakla beraber yüzeyde tümsek şeklinde yapı kalıntılarının varlığı görülebilmektedir. Antik bir yerleşimin üzerine kurulu olan Zulmanda Hanı ve çevresi Altınekin'in güneyinden Mernek (Karakaya), Koçaş, Hacınuman ve Giymir beldelerinin bulunduğu muhtemel bir antik yolun üzerinde durmaktadır⁶.

İpekler Mahallesi'nde bir evin avlusunda bulunan at nalı profilindeki 2 Nr.lı yazıtın çevresi spiral motifleriyle süslenmiştir. Dış çerçevede bir kuşak halinde bir sıra yazı bulunmakta olup metin kısmı

² Talbert 2000, 63; *DARE* (Digital Atlas of the Roman Empire).

³ Oral 1956, 34.

⁴ Erdmann 1961, 156.

⁵ Baş 1989, 64.

⁶ Işık *et al.* 2019, 276-277. Mernek (Karakaya) Mahallesi'nin ilerisindeki Topkapı Mevkii üzerinde 2017 yılı çalışmaları sırasında bir han kalıntısında rastlanmıştır. Zulmanda hanı ile aynı yol üzerinde bulunan bu hanın varlığı daha önce burada bir ticaret yolunun olduğunu düşündürmektedir (bk. Fig. 2).

Fig. 2. Karakaya Yolu Üzerindeki Topkapı Mevkii'nde Bulunan Han Kalıntısı

12 sıra yazı ile tamamlanmıştır. Ev sahibinin aktarımına göre yazıt mahalleye yakın olan Bozdağ eteklerindeki bir tepe üzerinde yer alan bir kiliseden getirilmiştir. Bahsi geçen kilise İpekler Mahallesi'ne bağlı Ballığın Tepesi Mevkii'nde tespit edilmiştir. Defineciler tarafından üzerinde iki adet çukur açılmış olan kilise ve ona ait temenos duvarı bulunmaktadır. Kilisenin kuzeydoğusunda haç motifli mimari blok, kaçak kazılar sonucu açığa çıkartılmış olan sarnıç ve kaya oyma mezar bulunmaktadır (Fig. 3). İçerik bakımından bölgenin kristolojik bakış açısını ortaya koyan önemli bir belge niteliğindedir. MAMA XI'de Kana antik kentindeki yazıtın ifadesi ile aynı anlama gelebilecek bir tanımlama görülmektedir. İsa'nın tanrının oğlu ve kurtarıcı (soter) olarak kabul edildiği bu metinde teslis inancının hâkimiyeti göze çarpmaktadır. Bu bakımdan Doğu Lykaonia'nın kilise yapılanmasında aynı amentü (*credo*) ile hareket edildiği çıkarılabilir.

Fig. 3a. İpekler Kilisesi

Fig. 3b. Haç Figürlü Blok

3 ve 4 Nr.lı yazıtlar ise Yağlıbayat Mahallesi sınırları içerisindeki Savatra antik kentinde bulunmaktadır. 3 Nr.lı yazıtta Aleksandros isimli bir babanın Anatolios adındaki oğlu adına diktiği mezar steli yer almaktadır. Mahalle girişinin hemen yanında toprak kayması sınıcunda bulunana bir mezardan çıkarılan yazıtın hemen üzerinde khristogram işlenmiştir. 4 Nr.lı yazıt ise mahalle mezarlığında bulunmuştur. Yarı kırık durumda olan yazıtta bir piskoposun İsa'ya hitabeti söz konusudur.

Nr. 1: Aleksandros oğlu Anatolios'un Mezar Steli

Buluntu Yeri: Yağlıbayat Mahallesi (Savatra Antik Kenti).

Tanımlama: Kireçtaşından mezar steli (Fig. 4). Stelin alınlık kısmı yarım daire biçiminde yapılmış olup içine bir khristogram işlenmiştir.

Ölçüler: Yüksek.: 68 cm; Gen.: 55 cm; Harf Yüksek.: 3-4 cm

- ✝
- Ἀλέξανδρος
- 2 τῷ γλυκυτά-
- τῳ μου νεῖῳ
- 4 Ἀνατολίῳ
- ἀνέστησα{v}
- 6 μνήμης χάριν.

“(Ben) Aleksandros (bu steli) pek tatlı oğlum
Anatolios için hatırası vesilesiyle diktim”.

Satır 3: νεῖῳ = νεῖῳ.

Satır 4: Ἀνατόλιος, “doğu, güneşin yükselişi” anlamlarındaki ἀνατολή (*anatole*) sözcüğünden türemiş, çoğunlukla Hristiyan yazıtlarında ortaya çıkan bir şahıs adıdır.

Tarihleme: MS IV-V. yüzyıl

Nr. 2: Haç Figürlü Blok

Buluntu Yeri: Yağlıbayat Mahallesi (Savatra Antik Kenti).

Tanımlama: Üst tarafı profillendirilmiş, dikine dikdörtgen, kireçtaşından mezar steli (Fig. 5). Kenarları silmelerle çerçeve içine alınan cephesi, işlenen büyük khristogramla beraber pencere görüntüsü vermektedir. Haçın alt kenarlarına, Tanrının ezel ve ebet oluşunu simgelemek için Hristiyanlık Dönemi yazıtlarında sıkça görülen, Hellen alfabesinin ilk ve son harfleri *alpha* ile *omega* kabartma olarak işlenmiştir: A † Ω. Bir başka örnek ise Giymir’de (Perta) görülmektedir⁷ (Fig. 6).

† A Ω A †.

Ölçüler: Yüksek.: 114 cm; Gen.: 92 cm; Harf Yüksek.: 13-14 cm

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 6. Giymir’de (Perta) Bulunan Kırık Mermer Blok

⁷ MAMA XI. 342 (Perta).

Nr. 3: Bir Episkopos'un Mezar Taşı

Buluntu Yeri: Yağlıbayat Mahallesi (Savatra Antik Kenti).

Tanımlama: Yağlıbayat'taki mahalle mezarlığında ele geçen yarısı kırık durumda olan yazıtlı blok parçası (Fig. 7).

Ölçüler: Yükl.: 35 cm; Gen.: 28 cm; Harf Yükl.: 5 cm.

✠ Χρ(ιστ)έ, Θ(εοῦ?) Δ[- -?- -]
 2 δούλο[ς - - - - -?- - - - - -] ἐπίσ]-
 κοπος [- - - - -]

“Ey Mesih, T(anrının) ---, köle
 ---[pis]kopos ---”.

Fig. 7

Nr. 4: Rahip Polyeuktos'un Mezar Yazıtı

Buluntu Yeri: İpekler Mahallesi

Tanımlama: Gri mermerden mezar steli (Fig. 8). Cephesi kemerli bir niş formunda düzenlenmiştir. Yazıt kemer üzerine ve niş içine yazılmıştır. Kemerin çevresindeki alan sarmaşık dalı motifiyle süslenmiştir.

Ölçüler: Yükl.: 61 cm; Gen.: 73 cm; Harf Yükl.: 2-3cm

Ἰ(ησοῦ) Χ(ριστ)έ, υἱέ θ(εο)ῦ, μονογενῆ σ(ῶτ)ηρ, φύλαξον τὸν ἐνθ[άδ]ε (sic. κείμενον).

A ✠ Ω
 2 εἰρεὺς Θ(εο)ῦ, ἄμ-
 εμπτος, πιστός,
 4 ἀγνός, Χ(ριστο)ῦ μαθητή-
 ς, βίω τρόπον κοσμή-
 6 σας Πολύευκτος ἐ-
 νθάδε κίτε· γέαν
 8 πρόσκερον λιπὼν
 εἰς οὐρανοὺς ἔπη πρ-
 10 ὸς θ(εό)ν. μάτεον κόσμον
 ἄφισ μετ' ἀγίων αὐλί-
 12 ζετε, δρόμον τελέσας
 βραβῖον οὐράνιον ἔ-
 14 λαβεν.

Fig. 8

“Ey İsa Mesih, Tanrının oğlu, yegâne kurtarıcı! Burada (yatana) koru.

Tanrının rahibi, güvenilir, kusursuz, aziz, Mesih’in öğrencisi, itiyatını yaşamıyla tezyin etmiş Polyeuktos burada yatıyor; (o) fani dünyayı terk edip semalara doğru Tanrı’ya kanatlandı. Beyhude bir düzeni hiçe sayarak (kilise avlusundaki) yaşamını azizlerle birlikte sürdürdüğü esnada, (hayat) koşusunu tamamlayıp semavi mükâfatı elde etti”.

Satır 2: εἰερεὺς Θεοῦ “*Tanrının rahibi*”, Lykaonia yerleşimi Pegella’dan bir epigramda⁸ εἰερεὺς θεοῦ ἀθανάτου “*ölümsüz tanrının rahibi*” diye görülmektedir. Yazıtta adı geçen rahip Eugraphios bir Hristiyan idi⁹. Polueuktos’un mezar yazıtı bunu çok açık bir şekilde desteklemektedir. “*Rahip*” anlamındaki Hellence ἱερεὺς sözcüğü, aslında paganların sıkça kullandığı bir dini terim olup Lykaonia Bölgesi Hristiyanları tarafından da kendi dinlerine uyarlanmış görünmektedir¹⁰. Lykaonia Hristiyanları arasında, τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ ἐπίσκοπος “*her şeye gücü yeten Tanrının episkoposu*”, ἀρητήρ ἐσθλός τοῦ Θεοῦ “*Tanrının soylu rahibi*”, Θεοῦ σεμνὸν ἱερεῖα “*Tanrının saygın rahibi*”, διάκονος θεοῦ “*Tanrının hizmetçisi*” gibi ifadeler sıkça kullanılmaktaydı¹¹.

Satır 2-3: Pagan yazıtlarında daha çok kullanılan, aynı zamanda İncil’de de geçen, “*kusursuz, mükemmel*” anlamındaki ἀμειπτος¹² sıfatı, Lykaonia yazıtlarında yok denecek kadar azdır¹³. Paganlarca da sıklıkla kullanılan πιστός sıfatı, “*güvenilir, emin*” anlamında olup Lykaonia Bölgesi Hristiyan yazıtlarında rahipleri nitelemek için kullanılmıştır¹⁴.

Satır 4-5: μαθητής “*öğrenen/öğrenci*” sözcüğünün çoğul formu οἱ μαθηταὶ (Lat. discipuli) Hristiyanlıkta İsa Mesih taraftarları/takipçileri için kullanılır. Bu yazıtta da Χ(ριστο)ῦ μαθητής “*Mesih’in öğrencisi*” olmaktan, aynı şekilde İsa Mesih’in öğretilerine bağlı, onu kendi hayatına örnek yapan Hristiyan bir “*mümin*” kastediliyor olmalıdır. βίω τρόπον ifadesindeki βίος “*hayat*”, τρόπος ise “*yaşam tarzı/biçimi, davranış*” anlamlarında kullanılmaktadır. Benzer bir kullanım, Mısır kenti Aleksandria’da bulunan uzun bir şiirden oluşan yazıtın¹⁵ son cümlesinde görülmektedir: ἀμειπτον ἐν βίω γὰρ ἔσχηκας τρόπον “*çünkü sen dünyada kusursuz bir hayat sürdürdün*”. Diğer bir örnek olarak, Syria Antiokheia’ında ele geçmiş, 12. yüzyıl sonlarına tarihlenen bir mezar epigramında¹⁶ geçen

⁸ MAMA VII. xxiii (Merkelbach – Stauber 2001, 67 nr. 14/02/13, Almanca çevirisiyle; Breytenbach – Zimmermann 2018, 347 dipnot 1550, İngilizce çevirisiyle): [. . .] Ἄ γύη κατέχι [πολυ?]εσθιον ἄνδρα κρά[τιστον // Εὐλάλιον Κρα[τεροῦ σὺν συνβίω Βασι|λίση. // τῶν δ’ αὐ τύν|βον ἔδιμεν υἱὸς φίλ[ο]ς | ὄν ποθέεσκον, // τοῦνο|με Εὐγράφιος εἰερεὺς θεοῦ ἀθανά|του “(Toprak/bu mezar) *çok güçlü adam Krateros oğlu Eulaios’u eşî Basillise ile beraber bağrında tutuyor; onların bu mezarını çok özledikleri, ölümsüz tanrının rahibi, adı Eugraphios olan sevgili oğulları yaptırdı*”.

⁹ Breytenbach – Zimmermann 2018, 347, 622-623.

¹⁰ Breytenbach – Zimmermann 2018, 621-623.

¹¹ Breytenbach – Zimmermann 2018, 697 ve atfedilen yazıtlar için dipnot 1159 ve 1160.

¹² PGL 85 s.v. ἀμειπτος.

¹³ Lykaonia kenti Kana’dan bir yazıt için bk. Breytenbach – Zimmermann 2018, 234 ve dipnot 772 (İngilizce çevirisiyle), ayrıca ἀμειπτος hakkında bk. 599, 635.

¹⁴ Breytenbach – Zimmermann 2018, 808: “*the attribute πιστός (reliable, trustworthy, faithful), albeit in use in pagan inscriptions as well, was applied almost exclusively to Christians in Lycaonia*”.

¹⁵ Peek 1955, 566-567 nr. 1875; Bernard 1969, 209-215 nr. 46.

¹⁶ Mécérian 1962, 322 nr. 2 (*non vidimus*, yazıt metnine, <https://epigraphy.packhum.org/text/306663?hs=145-158> internet adresinden ulaşılabilir): ἐμὸν βλέποντες metne πάντες ἀδελφοὶ τάφον, | μὴ τῶς(?) ρέουσι

τῶν ἐμῶν μνησθέντες ἐν βίῳ τρόπων “dünyadaki davranışlarımdan bahseden siz (dostlar)” ifadesi gösterilebilir.

Satır 6: Πολύευκτος “çok dua edilmiş” anlamında, pagan dönemlerden kalma bir isim olup Hellas'ta yaygın görülmektedir. Anadolu epigrafisinde yok denecek kadar az olan bu isme Mysia yazıtlarında bir kez rastlanmaktadır¹⁷. Kappadokia kenti Melitene'den (Malatya) Hellen kökenli bir anne-babanın oğlu, Polyeuktos adında bir *martyr* bilinmektedir. İmparator Decius zamanında Roma ordusunda rütbeli bir asker iken pagan olan Polyeuktos, Nearkhos adlı bir Hristiyan arkadaşının nasihatleri üzerine Hristiyanlığı seçtiği için işkencelere maruz kalmış ve MS 259 yılında başı kesilerek şehit edilmiştir. Melitene'de 377 yılından önce inşa edilmiş bir kilise ona ithaf edilmiştir¹⁸. Yukarıdaki mezarın sahibi Polyeuktos'un soyu hakkında yazıtta hiçbir bilgi verilmediği için onun, pagan yahut Hristiyan bir ailede mi dünyaya geldiği hususunda bir şey söylemek mümkün görünmemektedir. Eğer Hristiyan bir ebeveynin çocuğu olarak dünyaya geldiyse, ona ismi verilirken Meliteneli şehidin adının yaşatılması gibi bir düşüncenin etkin olup olmadığı sorusu akla gelse de, bu şimdilik cevap bulması mümkün görünmeyen bir soru olarak kalacaktır.

Satır 7-8: γᾶν = γῆν. “Yer, toprak, ülke” anlamlarına gelen γαῖα/γῆ (*gaia/ge*) sözcüğü burada “dünya/ dünya hayatı” manasında kullanılmıştır. πρόσκερον = πρόσκαιρον. “Geçici, fani” anlamındaki bu sıfat, Hristiyan mezar yazıtlarında dünyadaki yaşamın “gelip geçici” bir hayat olduğunu belirtmek için kullanılmaktadır: Phrygia Bölgesi'nde Afyonkarahisar'a bağlı Nuri Bey köyünde ele geçen bir mezar yazıtında¹⁹ yer alan ἡ τοῦ προσκέρου βίου ζωῆ “fani dünya hayatı”, Makedonia'da bulunan diğer bir mezar yazıtında²⁰ geçen ὁ τῆς ζωῆς πρόσκερον χρόνος “hayatın geçici süresi” ve ben-

προστίθεσθε καρδίαν, | καὶ τῶν ἐμῶν μνησθέντες ἐν βίῳ τρόπων | αἰεὶ δυσωπήσατε τὸν δῆσαντά με, / καὶ νῦν λύσαντα καὶ πάλιν δῆσοντά με, | ζώντων βίβλω γράψαι με καὶ σεσωσμένον. | Μακάριος (μον)αχ(ός) τοῦ Σαῖφη ἐκοιμήθη. | Ἰαννουαρίῳ γ', ἔτει ,ςψα'. “Mezarımı gören bütün dostlar, kalbinizi akıp giden şeylere teslim etmeyin, ve benim dünyadaki davranışlarımı hatırladığınızda ben biçare için de daima yalvarın, ve şimdi (yaşamımı) tamamlamış ve yine muhtaç olan beni, yaşayanların kitabına beni de yazın hatırlanmam için; Saiphe'nin bir tanesi Makarios (sonsuz) uykuya daldı; 6701 yılı, Iannouarios ayının 3. gününde”.

¹⁷ LGPN V.A, 372 ve V.C.

¹⁸ BLS 320 s.v. February 13.

¹⁹ MAMA IV. 33: ἐμὸ τὸ ζῆν Χριστὸς κὲ τὸ ἀποθανῖν κέρδος. Ἀμάραντο[ς] | διάκων ἐλεεινὸς δοῦλος Κυρίου ἐνβλέψας τὴν τοῦ προσκέρου βίου | ζοῆν πέντε μὲν δεκάδας τελέσας βουλιθῆς σὺν τῷ ἀδερφῷ Κυριακῷ εὐξαμένης τῆς μητρὸς αὐτῶν Σωφρονίης ἐπήσαν τὸ μῆμα | τοῦτο ἑαυτὸς κὲ τὲς συνβίους αὐτῶν Παπιανῆς κὲ Πανχαρίης κὲ τῶν | γλυκυτάτων πεδίων Δόμνης κὲ πάντων τῶν πεδίων τῶν κληρονομούντων τὸν πε|νιχρὸν βίον. βλέπε δὲ ὁ ἀναγινώσκων ὅτι ὁ θάνατος πᾶσιν ἡτύμασθε. | εὐχεσθε [τὸ]ν θεὸν ὅπως ἰαθῆτε ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν. δίκου χέροίτε. “Benim için yaşamak Mesih, ölmek kazanç(tır). Efendi'nin zavallı kölesi, fani hayatı görüp elli yıl yaşayan diakon Amarantos, kardeşi Kyriakos ile beraber karar verip kendi anneleri Sophronie'nin dua etmesi üzerine bu mezarı kendileri ve kendi eşleri Papiane ile Pankharie ve çok tatlı çocukları Domne ve yoksul hayatı miras alan bütün çocukları için yaptırıldılar. Bilen kimse ölümün herkes için hazır olduğunu görürdü. Günahlardan kurtulmanız için Tanrıya yalvarın. Doğruluk üzere hoşça kalın”.

²⁰ Feissel 1983, 223-225 nr. 268 (= BE 1971, 451-452 nr. 394): ἐνθάδε κῆτε Σπουρκίῳ στρατιώ(της) καλῶς πορευ|θῆς τὸν τῆς ζωῆς πρόσκερο(ν) | χρόνον, σεμνὸς δὲ μεταστὰς τὸ(ν) | ἐντεῦθεν βίον ἰνδ(ικτιῶνος) γ' μη(νὶ) Ἰουλίῳ | κθ' ἡμ(έρα) ε', ὄν προσδεξάμενος, | Χ(ριστ)ῆ, ἀνάπαυσον εὐχῆς τῶ(ν) ἀγίων. ρθ. “Gelip geçici hayat yolculuğunu iyi bir şekilde geçiren asker Spourkion burada yatıyor, bu (dünyadaki) hayatı saygın bir şekilde terk etti.

zer bir kullanım olarak Peloponnesos'dan bir mezar yazıtında²¹ görülen ὁ σταθμὸς δὲ τοῦ προσκαίρου τῶν βροτῶν “ölümlülerin geçici meskeni” ifadelerinde görüldüğü gibi.

Satır 9-10: εἰς οὐρανοὺς ἔπη πρὸς θε(εὸ)ν “göklere, Tanrıya uçtu” ifadesiyle Polyeuktos'un ölümü İsa Mesih'inkine benzetilmiş görünmektedir. “Gök” anlamındaki οὐρανὸς sözcüğünün çoğul kullanımı, Hristiyanlık inancındaki gökyüzünün çok katmanlı yaratıldığına ve ayrıca Tanrının bu göklerin de ötesinde aşkın bir konumda olduğuna olan inançtan kaynaklanmaktadır. Böyle bir kullanım, Lydia'da Saittai kentinden ele geçen bir yazıtta²² da geçen εἰς θεὸς ἐν οὐρανοῖς “göklerdeki tek tanrı” ifadesinde de görülmektedir.

Satır 10-11: μάτεον = μάταιον. ἄφικ = ἀφεις, ἀφίημι fiilinin mastar dışı bir fiilimsi formudur. μάτεον κόσμον “fani düzen/dünya” ile aynı anlam taşıyan başka bir ifade, Girit'te bulunan Hristiyan mezar yazıtlarında²³ μάτεον βίον “boş/fani hayat” biçiminde görülmektedir. Lykaonia kenti Laodikeia'dan (Ladik) bir mezar yazıtında²⁴ geçen μάτεια τοῦ κόσμου παντὸς “bütün dünyanın boş işleri” ifadesi çok yakın anlamda bir örnek teşkil etmektedir. Bütün bu örnekler Eski Ahit'in Vaiz (Ecclesiastes) kitabında dünya yaşamının boş olduğuna dair anlatılanları hatırlatmaktadır; özellikle Eccl. I, 2: Τρόχος ὁ βίος. Ματεότης ματεοτήτων, τα πάντα ματεότης “hayat bir koşudur. Boşların boşu, her şey boş”.

Satır 11-12: μετ' ἀγίων ἀλιζετε ifadesindeki fiil, “avlude yatmak, geceyi dışarıda geçirmek, mağarada kalmak; kamp kurmak” anlamlarındaki ἀλιζομαι fiilinden gelmekte olup burada hatalı yazılmış görünmektedir; ηὐλιζετο (*med. imperfect. sing. 3*) formunda yazılması gerekirdi. Fiilin anlamından anlaşıldığı üzere Polyeuktos rahiplik yıllarını diğer rahiplerle beraber kilise avlusunda yaşayarak tamamlamıştır. Ayrıca burada, Polyeuktos'un gökyüzünde azizlerle beraber sürdürdüğü huzurlu bir hayata vurgu yapan metaforik bir anlatım da söz konusu olabilir.

13. Indiktio, Iulius (Temmuz) ayının 29. gününde, haftanın 5. gününde; ey Mesih, onu kabul edip azizlerin duaları altında istirahatgâhına al. 99 (= Amin)."

²¹ IG IV, 628: ὁ τῆς ἀρίστης ἐν βίῳ ζωῆς τυχῶν, | τοῦ σταθμοῦ δὲ τοῦ προσκαίρου τῶν | βροτῶν, εὐρεθίς, οὗτος ἀληθῶς τὸν βίον | εὐ ἵκτενῶς ἀεὶ διάγων, Ἰωάννης τοῦνομα, | ἐχρήσατο τῷ βίῳ. μη(νι) Ὀκτωβρίῳ κη, ἰνδ(ικτιῶνος) ς. ἢ τις | θελήσει ἀνῦξε τὸ μνημα τοῦτο ἀνευ τῆς αὐτ[οῦ] | γαμε(τῆς) Ὠρέας ἢ τοῦ τούτου ἀνεπιού {Ψ} Θεοδώρου, ἐχέ[τω] | τὴν μερίδα τοῦ Ἰουδα τοῦ προδότου. ἀμήν. “Fanilerin geçici ikametgâhı olan dünyada en iyi yaşamı elde etmiş bulunan bu kişi, adı Iohannes, hayatını daima gerçekçi ve içtenlikle idame ettirip dünyadan nasibini aldı. Oktobrios ayının 28. günü, 6. Indiktio. Eğer birisi onun eşi Orea'nın ya da kuzeni Thodoros'un izni olmaksızın bu mezarı açmak isteyecek olursa Yahuda'ya sadakatsizlikten payını alsın. Amin”.

²² TAM V.1, 75.

²³ Bandy 1963, 229-230 nr. 2: τὸν δι' ἐλεημοσύνης βίον συνζήσας Ἀνδρέας ἀναγ[(νώστης)] | ἐνθάδε κατάκιτε καταλιπὼν τὸν μάτεον βίον, | πρὸς σὲ τὸν φιλόανθρωπον κριτὴν κα[τα]δεδράμηκαιν, ἐπιζητῶν ἔλεος παρὰ τῆς σῆς εἰ[σ]π[λα]γ[χ]ίας(?). | ἐτελιώθη δὲ μηνὶ Ἀπριλίῳ θ', ἰνδ(ικτιῶνι) αἰ'. “Acınası bir şekilde hayat süren okuyucu Andreas burada yatıyor. Fani hayatı terk edip, senin rahmetinden merhamet dileyerek sen merhametli Yargıca koştı. (Mezar) Aprilios ayının 9. gününde, 11. Indictio'da tamamlandı” μάτεον βίον ifadesinin geçtiği diğer Girit yazıtları için bk. Guarducci 1939, 99-100 nr. 6, 8, 9; Bandy 1970, nr. 95, 97, 104, 106; SEG L, 916.

²⁴ SEG XLVII, 1826: [. . .] Τραειανὸς πολι[τε]υ[σ]όμενος τοῖς τιμει[ω]τάτ[ο]ις γονεῦσιν κὲ ἐλατῶ μνήμης χάριν. φησίν· | [τ]ὰ γὰρ μάτεια τοῦ κόσμου παντὸς | [ἴ]σμεν ἄνθρωποι “(bu mezarı) pek onurlu anne babası ve kendisi için hatıra diye (yaptıran), meclis üyeliği yapan [. . .] Traeianos der ki, “biz insanlar bütün dünyanın değersiz şeylerini biliriz”.

Satır 12: δρόμον τελέσας “koşuyu/yarışı tamamlayıp” ifadesi, hayatın bir yarıştan ibaret olduğunu vurgulamaktadır. Burada söylenmek istenen, ebedi mükafatı kazanmak için yapılan “hayat koşusu” olup Paulus’un yarış metaforuna bir göndermedir. Korinthoslulara mektubunda Aziz Paulus (Korinthliler 9: 24-26), koşu alanında elde edilen birincilikle kazanılan taçın gelip geçici bir ödül, oysa hayat yarışını kazanmanın sonsuz bir mükafat olduğunu koşu/yarış metaforu²⁵ ile dile getirmektedir. Dünya hayatını mecazen bir koşuya (δρόμος) benzeten Paulus’un kullandığı τρέχειν²⁶ (koşmak) fiili, hayatın bir koşudan ibaret olduğuna vurgu yapan Hristiyan mezar yazıtlarında da sıkça görülmektedir. Genellikle kısa soru-cevap şeklinde bir diyalogdan ibaret bu yazıtlar birbirlerinden biraz değişik biçimlerle çeşitli bölgelerden ele geçmiştir²⁷.

Satır 13: βραβιον = βραβειον. Bu sözcük Eskiçağ’da düzenlenen müsabakalarda kazanılan “ödül” anlamına gelmektedir²⁸. Paulus’un koşu/yarış metaforunda da (Korinthliler 9: 24-26) kullanılan βραβειον, hayat koşusunun sonunda elde edilen “ilahi ödül/mükâfat” anlamındadır²⁹. Yazıtın içeriğinden açıkça anlaşıldığı üzere Polyeuktos, dünyanın süsüne aldanmadan, dindar ve çilekeş bir yaşam tarzını benimseyip, kendisi gibi münzevi keşişlerle birlikte hayatını manastırda tamamlamıştır. Bu bağlamda, βραβιον οὐράνιον “göksel mükâfat” ifadesi Matta 19: 16-30’da zenginlik ve sonsuz yaşam üzerine anlatılan kıssayı hatırlatmaktadır. Orada İsa Mesih, sonsuz yaşamı nasıl kazanabileceğini soran bir taraftarına “Eğer mükemmel olmak istiyorsan, git, varını yoğunu sat, parasını yoksullara ver; böylece göklerde hazinen olur. Sonra gel, beni izle” diye yanıt vermektedir.

Tarihleme: MS IV. yüzyıl veya sonrası.

Nr. 5: *Anagnostes Patricius*

Buluntu Yeri: Zulmanda Hanı (Koçyaka Mahallesi).

Tanımlama: Gri mermer blok (Fig. 9). Sol üst köşesi kırık. Blok üzerinde iki yazıt mevcuttur. Altı satırlık ilk yazıt iyi korunmuş durumdadır. Satır çizgileri hafif çiziklerle belirlenmiş görünmektedir. İkinci yazıt iki satırdan oluşmakta olup her iki satırın son kısımları tahribata uğramış, okunamayacak kadar silik durumdadır. Blok bir kilisenin duvarına ait olmalıdır.

Ölçüler: Yük.: 56 cm; Gen.: 61 cm; Harf Yük.: 2-2,5 cm

²⁵ Pfitzner 1967, 135-138.

²⁶ Pfitzner 1967, 137-138, ayrıca bk. 49-51.

²⁷ *ILGSyr.* IV, 1439: τρέχης; τρέχω. αἰώς ποῦ; αἰώς ὧδαı “Koşuyor musun? Koşuyorum. Nereye kadar? Buraya kadar”; *MAMA VII.* 284c: [ὁ δεῖνα] ἰδίᾳ γυνηκι Ματει καὶ τέκνυς ἀλώροις μνήμης χάριν. | [τρέ]χε τρέχε. μέχρι ποῦ; μέχρι δ’ ὧδε. “[*Filanca kimse*] kendi eşi Matis ve zamansız ölen çocukları için hatıraları vesilesiyle (bu mezarı yaptırdı). Koş koş. Nereye kadar? Buraya kadar”. Diğer yazıtlar ve yorumlar için bk. Nollé 1988, 139; Feissel 1995, 388-389; ayrıca yakın zaman önce Yozgat’tan Latince-Hellence çift dilli yeni bir yazıtlı beraber koşu metaforu üzerine yorum için bk. Yılmaz 2019, 158-160 nr. 15.

²⁸ *CIG* 3674: Kyzikos (Kapıdağı) kentinde bulunan bu yazıtta, M. Aurelis Koros isimli bir sporcunun Asia’da, Atina’da ve Roma’da düzenlenen güreş müsabakalarını kazandığı ve altın ödülle onurlandırıldığı (τιμηθεῖς χρυσεῖω βραβείω) kaydedilmektedir. Diğer bir belge için bk. *SEG* LIII, 1355: Sardeis’ten ele geçen yazıtta Marcus Aurelius Demonstratos isimli bir sporcunun vatandaşlık hakkı elde ettiği kentler sayıldıktan ve sporcunun kazandığı müsabakaların yapıldığı kentler sıralandıktan sonra ἔστεφα[νώθη] χρυσῶ στεφάνω καὶ ἔλαβε χρυσοῦν [βραβεί]ον “altın çelenkle taçlandırıldı ve altın ödül kazandı” ifadesi yer almaktadır.

²⁹ Pfitzner 1967, 134.

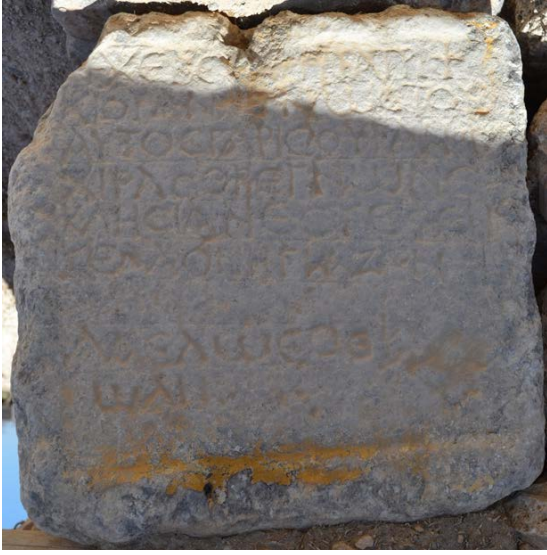

Fig. 9.

A: ✠ Χ(ριστ)έ, βο[ήθη] Πατρι-✠
 2 κίου ἀναγνώστου·
 αὐτὸς γὰρ ἰς οὐρανὸν
 4 χῆρας ὀρέγων ἐκ-
 κλησίαν ἔστεφεν
 6 κὲ λαὸν ἡγίαζεν.
 vac.
 B: ΛΑΕΛΩΕΟΕΞ[-
 2 [?]ΩΑΝ vac.?

A: “Ey Mesih, mücevvid Patricius’a yardım et; zira o ellerini semaya kaldırıp ekklesia’yi onurlandırdı ve halkı kutsadı”.

Satır 2: ἀναγνώστης (Latince *lector*), Hristiyanlık Dönemi’nde kilise ayinlerinde İncil okumakla görevli din adamıdır.

Satır 3: ἰς = εἰς.

Satır 4-5: χῆρας = χεῖρας, ὀρέγων, sıfat fiil (*participium*) olup “ulaşmak, uzatmak, germek vb.” anlamlarındaki ὀρέγω fiilinden geliyor olmalıdır.

Satır 6: ἡγίαζεν = ἡγιζεν.

Mesleği “*mücevvid/okuyucu*” olan Patricius, aynı zamanda iyi bir hatip olmalıydı. Büyük olasılıkla yazıtın ait olduğu mabette (kilise veya şapel) cemaate etkili hitabet gücüyle dua etmiş veya vaaz vermiş olabilir. Kilise cemaati de ona yardım etmesi için Mesih’e dua etmiş ve bu yazıtı mabedin duvarındaki bir bloğun üzerine yazmış olmalıdır. Vermiş olduğu vaazla kendilerini taçlandırdığını düşündükleri Patricius’un kimliğine dair başka herhangi bir bilgi mevcut değildir. Onun, belki başkentten ya da başka bir piskoposluk merkezinden cemaati belli konularda uyarmak için özel bir görevle bölgeye gelmiş olabileceği varsayılabilir.

B: Öncesindeki Patricius yazıtından bağımsız gibi duran bu iki satır, bazı harflerin de kayıp olmasından dolayı tam olarak anlaşılammaktadır. Belki bir tarihleme olabilir ancak herhangi bir ay adı ya da zaman ifadesi olabilecek bir sözcük veya sayı gösteren bir harf görünmemektedir. Belki yazıtı yazan taş ustasının kimliğine yönelik bilgiler olduğu düşünülebilir ama bu yönde de bir okuma veya deşifreyon yapmak mümkün görünmemektedir. Belki ikinci satırında taş ustasının adı geçiyor olabilir.

İlk satırındaki ΕΛΩΕ harfleri ἐλωέ (*eloe*) diye deşifre edilebilir ki bu sözcük için Suida’nın sözlüğünde³⁰ “İbranicede tanrı” tanımlaması yapılmaktadır. Eski Ahit İbranicesinde “tanrı, ilah” anlamına gelen bu sözcüğün genellikle *plural* (çoğul) formu olan *Elohim*, hem pagan tanrıları hem de Yahudi tanrısı için kullanılmaktadır³¹. ΕΛΩΕ sözcüğünün öncesindeki ΛΑ (küçük harfle λα: *la*) harfle-

³⁰ Suida *Lex.* 355, ἐλωί: ἑβραϊσὶ ὁ θεός.

³¹ Cumont 1905, 2452-2453 s.v. Eloim; *PGL*, 453 s.v. Ἐλωείμ. Daha geniş bilgi için bk. Girdlestone 1871, 35-54.

ri Hellençe'de güçlendirici anlam katan bir önek veya rakamsal ifadelerde 31'i gösteren sayı olmanın dışında hiçbir anlam ifade etmez. Buna karşın λα, ilk defa bu yazıtla birlikte Hellen epigrafisine girmiş Semitik kökenli sözcük de olabilir. OËK harfleri ó êk diye deşifre edilebilir.

İkinci satırdaki [.]ΩΑΝ harfleri *Iohannes* ismine ait olabilir ve yalın (*nominativus*) hâlde [I]ωάν(νϋς) yahut iyelik (*genetivus*) hâlinde [I]ωάν(νov) diye deşifre edilebilir. Bu, İsa Mesih'in havarilerinden Iohannes olabileceği gibi yazıtı yazan şahsın adı da olabilir.

Değerlendirme ve Sonuç

Antik coğrafyada Lykaonia'nın doğu bölümünü içine alan bölge, Hristiyanlığın ortaya çıktığı en erken evreyle birlikte piskoposluk merkezlerinin yer aldığı bir alanı teşkil etmektedir. Doğu Lykaonia'ya ait bilgilerin mevcudiyeti Galatia ile komşu olmasının yanı sıra Aziz Paulus'un Galatia ve buradaki dini cemaatlere verdiği önemden ötürü üzerinde durulması gereken bir territoryum olarak karşımıza çıkmaktadır. Katolik kayıtlarına bakıldığında Savatra, Kana, Perta ve Pyrgos gibi bölgedeki Roma şehirleri bu yeni dinin temsilcileri olarak bilinmektedir³². Erken Hristiyanlık Dönemi'nden itibaren Doğu Lykaonia'da kabul gören İsa taraftarlığı, adı geçen bu kentlerde ve Doğu Lykaonia'nın çeşitli yerlerinde kilise ile şapellerin inşa edilmesine yol açmış ve bu dinin ilk evrelerinden itibaren cemaatler edinmesini sağlamıştır. Türk-İslam hâkimiyetinin kurulduğu MS 12. yüzyıla değin piskoposluk merkezleri varlıklarını devam ettirmiş ve olasılıkla bu döneme kadar cemaatlerini koruyarak uzun yıllar burada ikamet etmişlerdir. Burada bulunan yazıtlar uyarınca dönemsel ve inançsal bakış açısı ile dinsel yayılım alanlarının tespiti konusunda çalışmalar yapılmıştır.

Savatra'da bulunan 1, 2 ve 3 Nr.lı yazıtlar, kentin önemli bir Hristiyanlık merkezi olduğunu vurgulamaktadır. Burada yer alan höyük üzerinde bir kilise temeli olmakla birlikte kentin birçok yerinde Doğu Roma Dönemi'ne ait mimari unsurlar da göze çarpmaktadır. Bu nedenle özellikle 3 Nr.lı yazıtta yer alan piskopos kelimesi uyarınca bir piskoposluk kenti olan Savatra'nın önemli din adamlarını barındırdığı ve bunlar adına yazıtlar meydana getirdiği düşünülebilir. Zira bu özelliğini MS 381 yılındaki Konstantinopolis ve 451 yılındaki Khalkedon konsillerine temsilci göndererek perçinlemiştir.

Yazıtların epigrafik değerlendirmesi yapıldığında hepsi kabaca MS IV. yüzyıl veya sonrasına tarihlendirilebilir. Son üç yazıtta (Nr. 3, 4 ve 5) Mesih'e yalvarış yapılmaktadır. Savatra'da ele geçen başka bir yazıtta ise Paulos adında bilge bir rahibin mezar yazıtının³³ Mesih'e değil de doğrudan Tanrı'ya yakarıyla başlanması, yine aynı kentten, İncil'in Mezmurlar 121'den alınan ve Rab'bin koruyucu sıfatına vurgu yapan bazı cümlelerden ibaret bir yazıtın mevcudiyeti³⁴ dikkat çekmektedir. Kristolojik olarak incelendiğinde aynı kente ait iki farklı hitap şekli karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte bölge geneline bakıldığında teslis inancının yaygınlığı yadsınamaz. Örneğin, Kana'da deşif-

³² *Savatra*: Le Quien 1901 I: 1083; Bahar 2015, 293. *Perta*: Jones 1937, 36; *Kana*: Ramsay 1960, 380. *Pyrgos*: Ramsay 1960, 382-383.

³³ Mclean 2002, 72-73 nr. 206, çevirisi: "Ey Tanrı(m ona) yardım et. Burada bilge bir rahip yatıyor, adı Paulos, güvenilir ve mahir, (o) dua edici pek çok kimse içinde öne çıktı. Zaman zaman, anlaşmazlığa düşenleri dinledi, her iki tarafa da eşit pay verdi. Bu steli ise hatıran olsun diye, yüreği üzüntü içinde olan kardeşin Heraklios senin erdemine olan hasretiyle çokça ağıt yakarak dikti".

³⁴ Mclean 2002, 73 nr. 207, çevirisi: "Rab (Kyrios/Efendi) senin sağ elinde (yanında) koruyucun olsun. Rab seni bütün kötülükten korusun. Rab senin ruhunu korusun. Rab şimdiden sonsuz kadar gelişini ve gidişini korusun".

rasyonu yapılan bir yazıtta³⁵ İncil’den alıntı yapılarak teslis inancına vurgu yapılmıştır.

5 Nr.lı yazıtta adı geçen Patricius, bir vaiz olarak tanıtılmakta ve onuruna yazıt dikildiği anlaşılmaktadır. Yazıtın B kısmında yer alan ve olasılıkla deşifre ettiğimiz ἐλωε sözcüğü Semitik bir kültürün varlığına işaret ediyor olabilir. Phrygia kültürünün yoğun olduğu Galatia ve güney kesimlerinde (Doğu Lykaonia) topluluklar halinde Yahudi halkının yaşadığı bilinmektedir³⁶. Savatra’da bulunan bir mezar yazıtında³⁷ Semitik bir isim olan “*Tabitha*” adı geçmektedir. İncil’deki Elçilerin İşleri bölümü, 9: 32-43’de İsa’nın öğrencisi olan ve ismi “ceylan” anlamına gelen Tabita isimli hayırsever bir kadından söz edilmektedir³⁸. Bu isme bugüne dek gerek Lykaonia’da gerekse Anadolu coğrafyasının tamamında herhangi bir yazılı kayıta rastlanılmamıştır. İbranice kökenli bu ismin varlığı burada yaşamış olan bir Yahudi topluluğunun olabileceği ihtimalini vermektedir. Böylece Zulmanda’nın bulunduğu yerleşim alanından Savatra’ya değin bir Semitik kültürün mevcudiyeti akla yatkın görünmekte ve bu duruma açıklık getirmektedir. Bununla birlikte belli dönemlerde Galatia eyaletine bağlı bir bölge olarak anılan Doğu Lykaonia, Hristiyan doktrini açısından önemli yerlerden biri olarak karşımıza çıkar. Paulus’un Galatyalılara gönderdiği mektupta burada bulunan ve özellikle Yahudi olmayan cemaatlere (gentile) teslis inancının yayılması üzerinden tavsiyelerde bulunduğu ve Yahudi şeriatına göre hareket etmelerine lüzum olmadığı vurgulanmaktadır. Hatta bu durum bazı Yahudilerin burada yaşayan yeni inanlıları tekzip etmelerine neden olmaktadır³⁹. Elçilerin İşleri bölümünde muhtemelen Luka’nın aktarımıyla Paulus’un şeriat kurallarıyla çelişen bir tebliğinin olduğu anlatılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Yahudilerle Hristiyanlar arasındaki zıtlama Paulus’un ayak bastığı kimi yerlerde gün yüzüne çıkmıştır⁴⁰.

Bununla birlikte, her ne kadar zaman zaman Hristiyanları tenkit eden bir Yahudi topluluğu bulunsa da yine aynı şekilde Yahudiler üzerinden güçlenen bir İsa taraftarlığı da vardı. A. Neubauer, Talmud’a dayandırarak yaptığı yorumda Phrygia Yahudilerinin itikad bakımından zayıflığının üzerinde durmakta ve kolayca Hristiyanlığa geçiş yaptıklarını dile getirmektedir⁴¹. Bu durum aslında Paulus’un Galatyalıların içine düştüğü ikilemi açıklar. Hristiyanlığı benimseyen Yahudilerle paganizmi terk edip bu dine inanan gentileyi aynı kefedede görmek gerektiği baştan beri Paulus’un iddiasıydı. Çünkü İsrail ve Filistin toprakları dışında yaşayan insanlarda farklı dinsel uygulamaların belirmesi şüphesiz bir kafa karışıklığına neden olacaktı. İsa sevgisini ön plana alarak ve günahların affına mağfiret olarak “*haç*”ı kutsallaştırarak birçok kural esnetilebilir ve böylece günah olgusu İsa karşıtlığı olarak indirgenebilirdi.

Bu tartışmalar altında çeşitli dini görüşlerin yayıldığı bir coğrafyada kimin hangi yerde, ne zaman ve hangi fikriyatı savunduğu başlıca cevap verilmesi gereken soruların başını çekmektedir. 5 Nr.lı yazıtta ismi geçen Vaiz Patricius’un metinde bahsedildiği gibi halka coşku veren konuşmaları ve oradaki inananlar topluluğunu kutsaması bölge üzerinde tebliğ çalışmalarının yoğunluğunu ortaya koymaktadır. Burada asıl mesele Patricius’un kim olduğu üzerinedir. Erken Hristiyanlığın gö-

³⁵ MAMA XI. 356.

³⁶ Ramsay 1925, 141.

³⁷ MAMA XI. 346.

³⁸ *Kutsal Kitap* 2016, 1171.

³⁹ *Kutsal Kitap* 2016, 1246-1252.

⁴⁰ *Kutsal Kitap* 2016, *Elçilerin İşleri* -15, 1179.

⁴¹ Neubauer 1868, 315; Ramsay 1925, 142.

rüldüğü ilk yüzyıllar içerisinde Patricius adıyla bilinen üç kişi mevcuttur. Bunlardan ilki tarihi kayıtlara bakıldığında MS 351-352 yıllarında öldüğü bilinen Yahudi bir isyancıdır⁴². II. Constantinus zamanında imparatorun kuzeni Gallus'un idaresinde bulunan bölgede Yahudiler, Hristiyanlar ve paganlar arasında büyük çatışmalar yaşandı⁴³. Özellikle Yahudilere uygulanan baskılar sonucu göç etmek zorunda kalanlar oldu. Bu olaylardan zarar görenlerden biri de Patricius'tu. Yahudi isyancıların başını çeken Patricius'un bu isyan sırasında öldüğü sanılmaktadır. Ancak sözü edilen Patricius'un bu bölgeye geldiği ve Hristiyanlar için böyle bir kutsiyete sahip olduğunu söylemek güçtür.

Bu isimde Isauria Bölgesi'nde tanınan ve Hristiyanlığı ile öne çıkan başka bir kişi ise Isauria ve çevresinde tanınan Patricius'tur⁴⁴. MS 470 yıllarında I. Leo'nun (MS 457-474) *magister militum*'u olan Aspar'ın oğlu olan bu kişi Hristiyan dünyasında tartışmalı bir kimliğe sahiptir. Esasında Isauria ve Lykaonia bölgelerinin yakınlığı göz önünde bulundurulduğunda bu ikinci Patricius'un yazıtta geçen kişi olma ihtimali daha yüksektir. Arius yanlısı olması nedeniyle babası tarafından imparator nezdinde önemli görevlere getirilmesine rağmen diğer cemaatler tarafından kabul görmemiştir. Tarihlendirme bakımından ele alındığında ise Aspar'ın oğlu Patricius'un yaşadığı zaman dilimi MS IV. yüzyıl sonrası olarak öngördüğümüz yazıtın dönemi uyumludur.

Patricius ismindeki üçüncü kişi ise Phrygialı olarak bilinen, Anastasius yönetiminde (MS 491-518) askerlik (*magister militum*) ve yöneticilik yapmış bir kişidir⁴⁵. Dinsel kimliğe sahip olmamakla birlikte yakın coğrafya içerisinde yaşaması nedeniyle dikkate alınmıştır.

⁴² Demandt 2007, 108.

⁴³ Lazare 1995, 46.

⁴⁴ Croke 2005, 193.

⁴⁵ Martindale 1980, 340-342.

BİBLİYOGRAFYA

- Bahar 2015 H. Bahar, “Eski Çağ’da Konya”. Ed. H. Bahar, *Şehirlerin Sevdalıları İbrahim Hakkı Konyalı Armağanı*. Konya (2015) 271-297.
- Bandy 1963 A. C. Bandy, “Early Christian Inscriptions of Crete”. *Hesperia* 32/3 (1963) 227-247.
- Bandy 1970 A. C. Bandy, *The Greek Christian Inscriptions of Crete*. Athens 1970.
- Baş 1989 A. Baş, *Beylikler Dönemi Hanları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya 1989.
- BE *Bulletin épigraphique*.
- Bernard 1969 E. Bernard, “Inscriptions métriques de l’Égypte gréco-romaine. Recherches sur la poésie épigrammatique des Grecs en Égypte”. *Annales littéraires de l’Université de Besançon* 98 (1969) 5-109.
- BLS Eds. H. J. Thruston – D. Attwater, *Butler’s Lives of the Saints, Volume 1: January – February – March*. Maryland 1990.
- Breytenbach – Zimmermann 2018 C. Breytenbach – Ch. Zimmermann, *Early Christianity in Lucaonia and Adjacent Areas: From Paul to Amphilochius of Iconium* (Early Christianity in Asia Minor 101). Leiden 2018.
- CIG *Corpus inscriptionum graecarum*. 4 vols. Berlin 1828–1877.
- Croke 2005 B. Croke, “Dynasty and ethnicity: Emperor Leo I and the eclipse of Aspar”. *Chiron* 35 (2005) 147-204.
- Cumont 1905 F. Cumont, “Eloim”. *RE* V/2 (1905) 2452-2453.
- DARE Åhlfeldt, Johan. *Digital Atlas of the Roman Empire* (DARE) 2013.
- Demandt 2007 A. Demandt, *Die Spätantike: römische Geschichte von Diocletian bis Justinian, 284-565*. München 2007.
- Erdmann 1961 K. Erdmann, *Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts, İstanbuler Forschungen Bd. 21-31*. Berlin 1961.
- Feissel 1983 D. Feissel, “Héraclée des Lyncestes”. *BCH Supplément* 8 (1983) 221-227.
- Feissel 1995 D. Feissel, “Notes d’épigraphie chrétienne (X)”. *BCH* 119/1 (1995) 375-389.
- Girdlestone 1871 R. B. Girdlestone, *The Synonyms of the Old Testament: Their Bearing on Christian Faith and Practise*. London 1871.
- Guarducci 1939 M. Guarducci, *Inscriptiones Creticae, Vol. 2: Tituli Cretae occidentalis*. Roma 1939.
- IGIV Ed. M. Fraenkel, *Corpus Inscriptiones Graecae Peloponnesi et Insularum Vicinarum*. Berlin 1902.
- ILGSyr.IV L. Jalabert – R. Mouterde, *Inscriptions grecques et latines de la Syrie, IV. Laodicée. Apamène*. Paris 1955.
- Işık et al. 2019 İ. Işık, O. Sarp – M. N. Erdem, “Konya İli Karatay ve Altınekin İlçeleri Bozdağ Milli Parkı Doğu ve Kuzey Kesimi Yüzey Araştırması”. *Araştırma Sonuçları Toplantısı XXXVI/2* (2019) 275-292.
- Jones 1937 A. H. M. Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*. Oxford 1937.
- Kutsal Kitap 2016 K. Kitap, *Eski ve Yeni Anlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)*. İstanbul 2016.
- Lazare 1995 B. Lazare, *Antisemitism: Its History and Causes*. Lincoln NE: U of Nebraska P, 1995.
- Le Quien 1901 M. Le Quien, *Orien Christianus*. Wiesbaden 1901.
- LGPN *A Lexicon of Greek Personal Names*. V. A (2010); V.C (2018). Oxford.

- MAMA IV Eds. W. H. Buckler, W. M. Calder – W. K. C. Guthiere, *Monumenta Asiae Minoris Antiqua IV: Monuments and documents from eastern Asia and western Galatia*. Manchester 1933.
- MAMA VII Ed. W. M. Calder, *Monumenta Asiae Minoris Antiqua VII: Monuments from Eastern Phrygia*. Manchester 1956.
- MAMA XI *Monumentia Asiae Minoris Antiqua XI - Monuments from Phrygia and Lykonía*, 2015. Online: <http://mama.csad.ox.ac.uk>.
- Martindale 1980 J. R. Martindale, *Prosopography of the Later Roman Empire: Volume II, AD. 395-527*. Cambridge 1980.
- Mclean 2002 B. H. Mclean, *Greek and Latin Inscriptions in the Konya Archaeological Museum*. London 2002.
- Mécérian 1962 J. Mécérian, “Les Inscriptions du Mont Admirable”. *Mélanges de l'Université Saint-Joseph* 38 (1962) 295-330.
- Merkelbach – Stauber 2001 R. Merkelbach – J. Stauber, *Steinepigramme aus dem griechischen Osten, Band 3: Der “Ferne Osten” und das Landesinnere bis zum Tauros*. Munich 2001.
- Neubauer 1868 A. Neubauer, *La géographie du Talmud*. Paris 1868.
- Nollé 1988 J. Nollé, “Epigraphische und Numismatische Notizen”. *EA* 12 (1988) 129-142.
- Oral 1956 M. Z. Oral, “Turgut Oğulları Eserleri-Vakfiyeleri”. *Vakıflar Dergisi* 3 (1956) 31-65.
- Peek 1955 W. Peek, *Griechische Vers-Inschriften, Band 1: Grab-Epigramme*. Berlin 1955.
- Pfitzner 1967 V. C. Pfitzner, *Paul and the Agon Motif*. Leiden 1967.
- PGL G. W. H. Lampe, *A Patistic Greek Lexicon*. Oxford 1961.
- Ramsay 1925 W. M. Ramsay, *St. Paul. The Traveller and the Roman Citizen*. London 1925.
- Ramsay 1960 W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. İstanbul 1960.
- SEG *Supplementum Epigraphicum Graecum*.
- Suida Lex. Ed. I. Bekker, *Suidae Lexicon*. Berlin 1854.
- Talbert 2000 Ed. R. J. Talbert, *Barrington Atlas of the Greek and Roman World: Map-by-map Directory* (Vol. 1). Princeton 2000.
- Yılmaz 2019 F. Yılmaz, “New Christian Epitaphs from Yozgat”. *Philia* 5 (2019) 149-165.

